

moment niet meer. Biesheuvels antwoord: 'Dat komt omdat ú geen minister bent geworden.' Zo simpel kan het leven zijn.

De bundel brengt mooie biografische schetsen van de beschreven politici, maar het blijft wat onduidelijk waarom juist de geportretteerden zijn geselecteerd. Ook ware het wellicht aan te raden geweest wanneer de redacteurs de verschillende auteurs wat duidelijker gestuurd hadden in hun werkzaamheden. Nu lijkt er iets te veel samenhang te ontbreken in de diverse bijdragen, hetgeen onvoldoende wordt gecompenseerd in de toch gedegen inleidende twee hoofdstukken.

Wél wordt op verhelderende wijze het speelveld van de 'middenvelders' en politici uiteengezet. De oudere politici (zoals W.M. Oppedijk) opereerden in de nadagen van het liberale project, waar eigenlijk geen ruimte was voor religie in de politiek. Oppedijk behoorde tot de generatie die de overgang markeerde naar de verzuiling; als antirevolutionair betrad hij de politieke arena juist wel met beginselen en als belangenbehartiger – hetgeen in flagrante strijd was met de liberale gedachte van de volksvertegenwoordiger als neutrale hoeder van het algemeen belang. Het gros van de geportretteerde politici stamt uit de verzuilingsperiode, waarin religie bij uitstek het politieke ordeningsprincipe was en waarin de meeste Kamerfracties zelfs 'kwaliteitszetels' reserveerden voor behartigers van specifieke belangen, veelal – maar niet uitsluitend – vanuit de vakbonden. Koos Andriessen (in zijn tweede termijn als minister in het kabinet-Lubbers-Kok) en Lou de Graaf zijn representanten van het postverzuilingstijdperk, waarin de specifieke belangenbehartiging zich naar buiten de Kamer verplaatste (en plotseling 'lobbyen' ging heten) en religie minder dominant werd als politiek bindmiddel. Zij stonden dan ook vooral bekend als vakbewindslieden – niet als ideologische scherpstijpers of representanten van het maatschappelijk middenveld.

Wat vooral beklijft na lezing, is dat niet zozeer het maatschappelijke of politieke *Umfeld*, maar vooral de persoonlijkheid van de politicus bepalend is voor het antwoord op de vraag of hij zich los kan maken van de invloed van de organisatie waaruit hij afkomstig is. Biesheuvel had daar in hoge mate moeite mee, anderen een stuk minder, en iemand als Andriessen – niet voor niets pas kort voor zijn aantreden als minister CHU-lid geworden – leek er helemaal los van te staan.

Eigenlijk is het doodzonde dat Adelmund geen protestants-christelijke wortels heeft. Als er nu iemand 'met een knoop in de ziel' – zoals het in de bundel zo mooi opgetekend is – heeft rondgelopen, dan was zij het wel. Tijd voor een sociaaldemocratische tegenhanger van dit boek, wellicht? Daarin kunnen dan ook Wim Kok (wao), Ien Dales (Ziektewet) en Elske ter Veld (Bijstand en Nabestaandenwet) een mooi plekje krijgen. Want de protestanten hadden en hebben bepaald geen patent op het onderhavige dilemma.

Peter van der Heiden

Terugblikken op veertig jaar ontwikkelingssamenwerking

L.J. van Damme en M.G.M. Smits (red.), *Voor de ontwikkeling van de Derde Wereld. Politici en ambtenaren over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1989* (Boom; Amsterdam 2009) ISBN 978 90 8506 764 1, 369 p., prijs: € 29,50

Voor een historicus kunnen interviews met directbetrokkenen waardevolle informatie opleveren die uit schriftelijke bronnen niet of nauwelijks kan worden gedestilleerd. Het is daarom niet onlogisch dat het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis de bronnenpublicaties over het Nederlandse ontwikkelingsbeleid die het in de afgelopen jaren heeft uitgegeven, heeft willen aanvullen met een interviewbundel, waarin betrokken politici en ambtenaren worden bevestigd.

De periode die wordt behandeld loopt van 1949 tot 1989, en doordat de interviews in chronologische volgorde zijn opgenomen, krijgt de lezer een aardig beeld van de ontwikkelingen die zich in deze jaren op het terrein van de ontwikkelingssamenwerking hebben voorgedaan. Voor wie nog weinig voorkennis heeft, is bovendien in de inleiding een beknopt historisch overzicht beschikbaar. De inleiding bevat daarnaast, zoals het hoort, ook een toelichting op de werkwijze die bij de totstandkoming van de bundel is gehanteerd.

Bij de selectie van de te interviewen personen blijkt rekening gehouden te zijn met de wenselijkheid behalve de politieke en ambtelijke top ook het middenniveau aan het woord te laten. Inderdaad is een brede selectie van ambtenaren geïnterviewd. Voor wat betreft de politici is het beeld eenzijdiger. Er zijn drie oud-ministers voor Ontwikkelingssamenwerking geïnterviewd: B.J. Udink, J.P. Pronk, en E.M. Schoo, maar invloedrijke Kamerleden komen niet aan het woord. Voor de bewindslieden geldt dat zij tevens langere of kortere tijd actief waren als Kamerlid. Ook twee van de geïnterviewde beleidsambtenaren, C.L. Patijn en J.J.A.M. van Gennip, besteedden een deel van hun carrière in de Tweede respectievelijk Eerste Kamer, maar zij lijken in de interviews niet in deze hoedanigheid te zijn bevestigd.

De oorzaak hiervan ligt ongetwijfeld bij de gestandaardiseerde vragenlijst die bij het merendeel van de interviews gebruikt is. De redacteurs van de bundel geven geen nader inzicht in de samenstelling van de lijst, maar uit de interviews blijkt natuurlijk wel in welke thema's zij primair geïnteresseerd waren. Regelmatig terugkerende onderwerpen zijn bijvoorbeeld de relatie tussen ontwikkelingshulp en eigenbelang, de invloed van het koloniale verleden op het beleid, de keuze tussen bilaterale of multilaterale hulp, de competentiegeschillen tussen verschillende betrokken ministeries, de zeggenschap van ontvangende landen over de hulp, en de rol en invloed van ambtenaren, particuliere hulporganisaties en verschillende ministers. De invloed van het parlement op het beleid lijkt voor de interviewers en redacteurs geen aandachtspunt te zijn geweest. Dat is toch wel opvallend, want uit verschillende passages blijkt dat deze niet onbelangrijk is geweest. Patijn, die zich bij het ministerie van Buitenlandse Zaken als een van de eersten bezighield met het ontwikkelingsbeleid, meent bijvoorbeeld dat er van de Kamer grote invloed is uitgegaan, omdat ze 'veel meer pro-hulp dan de regering zelf' was (p. 33).

Desondanks is er behalve voor lezers met belangstelling voor het Nederlandse ontwikkelingsbeleid ook voor de parlementair historicus genoeg interessants te vinden in deze interviewbundel. Allereerst is dit het geval doordat de verhouding tussen het ambtelijk apparaat en de ministers, en de manier waarop verschillende bewindslieden opereerden, wel regelmatig aan bod komen. Zo blijkt bijvoorbeeld dat C. Boertien, die minister was in de kabinetten-Biesheuvel (1971-1973), ten opzichte van topambtenaar J. Meijer 'geen cent in te brengen' had (p. 155), terwijl hij in de ministerraad regelmatig werd ondergesneeuwd door zijn voorganger Udink. Er waren overigens meerdere bewindslieden die zich in grote lijnen lieten sturen door Meijer; ook voor staatssecretaris I.N.Th. Diepenhorst en minister Th. H. Bot gold dit bijvoorbeeld in hoge mate. B.J. Udink en J.P. Pronk komen in de interviews juist naar voren als minis-

ters die ook zelf een visie op de zaak hadden en die over het algemeen krachtiger opereerden. De laatstgenoemde was voor de hogere ambtenaren overigens niet altijd een plezierige man om mee te werken. Door zijn grote kennis, zijn gewoonte zich overal tot in de details mee te bemoeien en zijn neiging ook met lagere ambtenaren persoonlijk contact te zoeken, vervulde hij zelf in feite grotendeels de functie van directeur-generaal.

Behalve vanwege het beeld dat de interviews verschaffen van de voor ontwikkelingssamenwerking verantwoordelijke bewindslieden, is de bundel voor parlementair historici ook de moeite waard om de aardige anekdotes en inkijkjes die er her en der in te vinden zijn. Zo verhaalt Udink bijvoorbeeld over de lachbui die hij kreeg toen zijn collega van Economische Zaken, L. de Block, briesend van woede voor zijn bureau stond, en lezen we in het interview met ambtenaar F. van Dam hoe Udink op zijn beurt minutenlang verbijsterd uit het raam staarde toen hem duidelijk werd dat hij als CHU-minister moest gaan werken met een volledig rood gekleurde ambtelijke top.

Een leerzame passage in het interview met Van Dam is ook die waarin hij uitlegt dat het voor een minister van Ontwikkelingssamenwerking soms handiger is het beleid gestalte te geven in overleg en discussie met de Kamer dan door het schrijven van beleidsnota's. Als een minister zo'n nota maakt, moet hij immers interdepartementaal overleggen. In een Kamerdebat moet hij juist direct reageren en keuzes maken. Een minister staat op die manier soms ongemakkelijk voor het blok, maar het geeft hem ook de mogelijkheid het beleid naar eigen inzicht bij te sturen.

Opmerkelijke passages die ten slotte niet onvermeld mogen blijven, zijn die van een dubbelinterview met twee beleidsmedewerkers waaruit blijkt dat ambtenaren onder vvd-minister Schoo wel eens kleine klusjes te doen kregen voor haar partijgenoten in de Tweede Kamer. Een notitie van een van hen werd uiteindelijk gepubliceerd in een NOVIB-uitgave met de namen van F.W. Weisglas en J.J.C. Voorhoeve eronder, terwijl de ander de tekst opstelde van een motie die door Weisglas werd ingediend. Ongetwijfeld diende een en ander het regeringsbeleid, maar helemaal zuiver was dit natuurlijk niet.

Vanzelfsprekend zou het te ver voeren al het wetenswaardige in het boek hier op te sommen. Voor wie meer wil weten, is het lezen van de bundel beslist geen straf. De interviews zijn op een toegankelijke manier gepubliceerd, en namen en begrippen worden in een uitgebreid notenapparaat toegelicht. Een klein gebrek is het feit dat de verwijzingen bij het inleidende hoofdstuk ergens in het publicatieproces verloren lijken te zijn gegaan, maar dat kan beslist geen reden zijn om het werk ongelezen te laten liggen.

Hilde Reiding

Een gedreven politicus en een diplomaat in hart en nieren

Albert Kersten (m.m.v. Frits Bergman), *Luns. Een politieke biografie* (Uitgeverij Boom; Amsterdam 2010) ISBN 97890 8506 9355, 752 p., prijs: € 39,90

Joseph Luns was een kleurrijke figuur. Talloze anekdotes doen over hem de ronde. Het beeld